

10

POLYKROMIEN I ANTIK SKULPTUR: FARVERIGE FORMER

Af
JAN STUBBE ØSTERGAARD
FORSKNINGSINSPEKTØR,
MAG.ART.,
NY CARLSBERG GLYPTOTEK

Systematisk, tværfaglig undersøgelse af den oprindelige bemaling af græske og romerske stenskulpturer er i sin vorden. Et projekt i Ny Carlsberg Glyptotek har medvirket til at etablere og udvikle et forskningsområde med international deltagelse. De foreløbige resultater rusker i den europæiske, vestlige identitets rødder.

Franskmanden Antoine-Chrysostôme Quatremère de Quincy (1755-1849) opfandt ordet 'polykromi', dannet af oldgræsk 'poly', 'mange', og 'chroma', farve. Han havde brug for et fint, græsk-klingende ord for 'mangefarvethed' i sin udforskning af farven i græsk skulptur. Hans skelsættende værk 'Le Jupiter Olympien' fra 1814 godtgjorde, at såvel antikkens skulptur som dens arkitektur ikke var tænkt som hvid, men som farverig, "polykrom".

I vore dage anvendes "polykromi" og "polykrom" om farverige værker af alle mulige slags — vægmalerier, mosaikker, keramik, arkitektur og altså også skulptur. Det omfatter farven i skulpturer i alle tænkelige formater og materialer, fremstillet til et væld af forskellige formål over et tidsrum på mere end tusinde år, indenfor et geografisk område, der går fra det nordlige England til det sydlige Ægypten.

Farven kan ligge i selve det materiale, skulpturen er lavet af, eller farven kan skyldes en bemaling af skulpturens overflade. Det er bemalingen af antik skulptur, der stilles skarpt på her.

Farven forsvinder — og genopdages

Fra 400-tallet og frem til 1400-tallet led antik, hedsnk skulptur en krank skæbne: metalstatuer blev smeltet om og marmorskulpturer blev ødelagt. Da man i renessancen fattede fornyet interesse for antik skulptur, var der stort set ingen farver at se på marmoret. Det hvide marmor blev følgelig dyrket som et forbillede. I 1700-tallet blev etiske og ideologiske værdier podet på det i forvejen æstetisk ophøjede hvide marmor, såvel det antikke som det samtidige neoklassicistiske, formgivet af billedhuggere som Thorvaldsen og Canova.

Meninger som Quatremères var tilsvarende uvelkomne, men nu var ånden sluppet ud af flasken: Omkring år 1900 stod det klart for mange fagfolk, at det hvide marmor ikke længere kunne stå som et ikon for antikken som helhed.

Vestlige idealer var blevet udfordret i et omfang, der måske bedst kommer til udtryk i den omfattende tavshed, farvens indtog blev mødt med på museer og højere læreanstalter. Det egentlige gennembrud i genopdagelsen af farven i antik skulptur skete først i 1980'erne.

Fig. 1
Statue af en såret amazone,
fra ca. 150 e.v.t. Højden er 1,97 m.
Ny Carlsberg Glyptotek.
Tungsten-foto

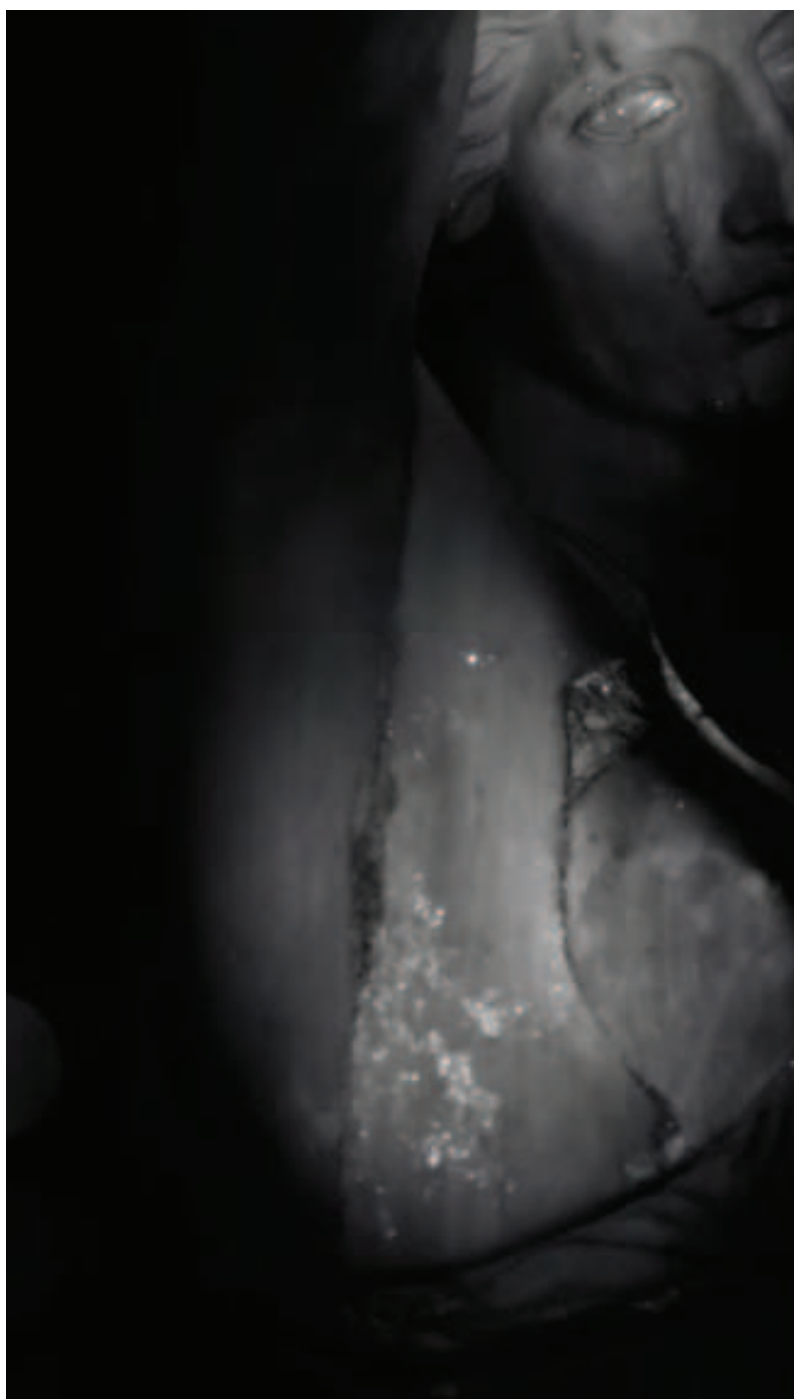

Fig. 2
VIL-optagelse af Amazonens højre side. Luminescensen af ægyptisk blå viser, at det blev brugt med blyhvid til det hvide i øjnene og med organisk, rødt kraplak til blodet fra såret ved højre bryst.

Forskningsområdet er internationalt og interdisciplinært. Det angår fælles forestillinger om vestlig identitet, og for at kunne følge sporene af farven må humaniora gå hånd i hånd med naturvidenskaberne og konserveringsfaglig ekspertise. Der kræves klassisk filologisk kompetence, kendskab til antikkens historie og klassisk arkæologisk indsigt — kombineret med viden og teknologier udviklet indenfor fag som kemi, fysik og geologi. For helt at vurdere konsekvenserne for en eftertids reception af antikken er det nødvendigt at kende til europæisk kunst- og åndshistorie.

Sporene af farven kan nemlig findes i en linje i en græsk tragedie, en romersk erobring af en sølvmine i Spanien, eller som farverester på selve skulpturen. I Glyptotekets projekt forenes faglighederne i det såkaldte Copenhagen Polychromy Network. Projektledelsen er i hænderne på en klassisk arkæolog, undersøgelser af skulpturerne foretages af projektets konserveringsteknikere, naturvidenskabelige analyser gennemføres af projektets eksterne partnere i netværket og i udlandet.

Undersøgelserne: Det teknologiske arsenal

Fremdriften på vores forskningsfelt skyldes, at teknologiske landevindinger indenfor naturvidenskaberne i løbet af 1970'erne blev stillet til rådighed for humaniora i konserveringsvidenskabens regi. "På sporet af farven" har derfor nydt godt af flere årtiers rivende udvikling.

Arbejdet foregår dels på Glyptoteket, dels hos vore eksterne partnere i det københavnske netværk. Et rum i museet er nu fuldt udstyret til visuelle undersøgelser. Det gælder grej til fotografering i Tungsten-belysning (Fig. 1 og 3) og til tekniske, analytiske optagelser i form af ultraviolet-fluorescens (UV-FL) fotografi (Fig. 4) og infrarød reflektografi (IRR); hertil kommer en ny metode, Visible-Induced Luminescence imaging (VIL), der viser tilstedeværelsen af det syntetiske pigment ægyptisk blå (calciumkobbersilikat) (Fig. 2 og 6). Og det gælder udstyr til avanceret mikroskopi i form af et binokulært optisk operationsmikroskop og et digitalt videomikroskop. Med hjælp udefra gennemføres desuden røntgenfluorescens-spektroskopi (XRF)

“

I 1700-tallet blev etiske og ideologiske værdier podet på det i forvejen æstetisk ophøjede hvide marmor.

”

til bestemmelse af grundstoffer i de antikke pigmenter.

Fælles for de nævnte undersøgelsesmetoder er, at de er ikke-invasive, dvs. de foregår uden fysisk indgreb på skulpturen. Invasive metoder indebærer derimod udtagning af prøver. Størrelsen af de udtagne prøver er heldigvis ekstremt lille, mens den potentielle informationsmængde er meget stor. Analyserne af de udtagne prøver foregår hovedsageligt på Konservatorskolen, men Danmarks Naturhistoriske Museum, Nationalmuseets Bevaringsafdeling og Institut for Kemi ved DTU har også været inddraget.

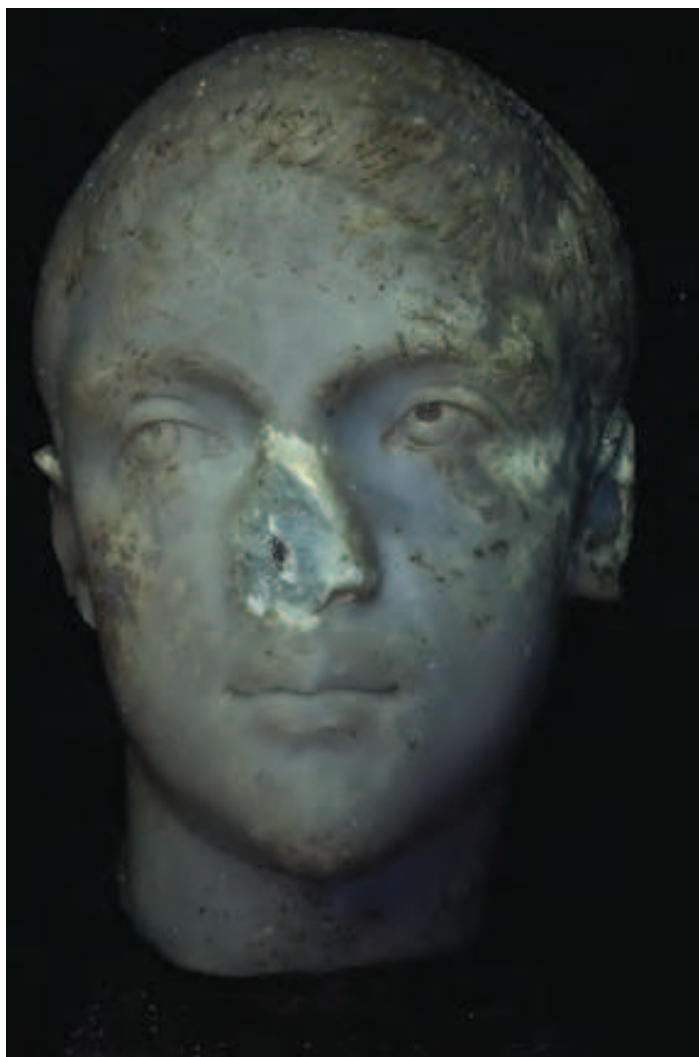
Den afgørende gevinst ved prøverne er, at vi får et tværsnit af bemalingen. Eventuelle lagdelinger afsløres (Fig. 7) og lagenes kemiske sammensætning bestemmes med scanning elektronmikroskopi-røntgenspektroskopi (SEM/EDAX), infrarød-spektroskopi (FT-IR med ATR) og Electron

Farven kan ligge i selve det materiale, skulpturen er lavet af, i form af farvede marmorarter eller metaller som guld, sølv og bronze. Eller farven kan skyldes en bemaling af skulpturens overflade.

Fig. 3-4
Portræt af en romersk yngling, ca. 220 – 240 e.v.t. Ny Carlsberg Glyptotek. Tungsten-foto.
Til højre UV-FL-optagelse af ynglingen. I tårekanalerne ses den orange fluorescens af det rødlige, organiske pigment kraplak.

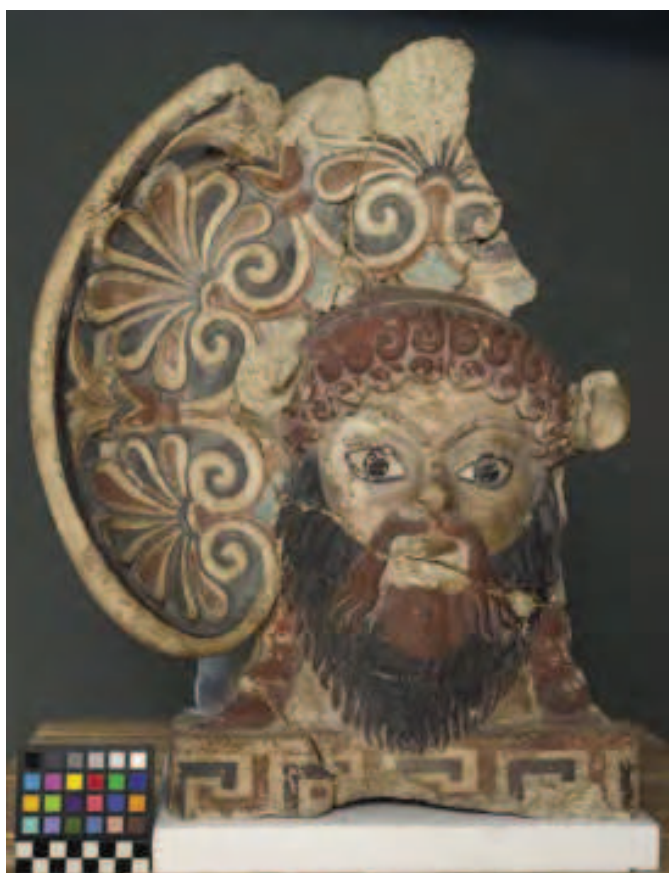

Fig. 5-6
Tagskægsprydelse (antefix) af terrakotta med hovedet af en satyr, fra et etruskisk tempel. Ca. 450 f.v.t. Højde 49,5 cm. Ny Carlsberg Glyptotek. Tungsten-foto. Til højre VIL-optagelse af satyr-antefixet. Man ser luminescensen af ægyptisk blå anvendt til flere nuancer af blå – og som en komponent i hudfarven.

Micropobe Analysis (EMPA), mens gaskromatografisk analyse (GC) kan oplyse om organiske bindemidler. Senest har spektrometrisk isotopanalyse (ICP-MS) af prøver udtaget af blyholdige pigmenter gjort det muligt at lokalisere blyindholdets oprindelsessted.

Resultater: Når en 4. dimension fremkaldes

”På sporet af farven” er det første forskningsprojekt, der systematisk afsøger en samling af antik skulptur for vidnesbyrd om polykromi. Når et forskningsområde er i sin vorden, er generaliseringer bandlyst. Vore resultater indbyder ikke desto mindre til en overordnet påstand: Farven var en uundværlig, fjerde dimension i antik skulptur,

uanset dens funktion. Ved synet af en stensulptur uden nogen form for tilføjelse af farver ville en betragter i Antikken spørge, hvornår den blev færdig. Alle vores undersøgelser peger i samme retning: Som nu f.eks. en statue af en såret amazone udhugget omkring midten af 100-tallet e.v.t. i fin, græsk marmor, bestilt af en romersk kunde (Fig. 1-2). Amazonen er en kopi af et tabt klassisk, græsk mesterværk af bronze fra 400-tallet f.v.t. Skulpturen er et fremragende billedhuggerarbejde. Det anslåede tidsforbrug er ca. 1400 timer, hvortil kommer marmorets pris efter transporten til Rom fra Athen. Og så kom skulpturmaleren og farvelagde skulpturen på samme høje niveau som billedhuggerens.

Ved prøver af blyholdige pigmenter har spektrometrisk analyse (ICP-MS) af blyisotoper gjort det muligt at lokalisere blyindholdets oprindelsessted.

Et portræt af en ung romer af den højeste adel fra 230erne e.v.t. (Fig. 3-4), fundet i Rom og udført i marmor importeret fra Lilleasien. Hudfladerne er poleret op til porcelænglans, mens øjenbrynene og det karseklippede hår er formet med spidsmejsel. Det er en teknisk tour-de-force, der umiddelbart efter blev fuldstændigt bemalt, med tilføjelse af bladguld øverst på hårløkkerne.

Vi har et farverigt, formstøbt satyrhoved af terrakotta fra tagskægget af et etruskisk tempel i nutidens Toscana (Fig. 5-7), serieproduceret i midten af 400-tallet f.v.t. Inspirationen var græsk, så et værk som dette kaster indirekte lys på polykromien i Grækenlands marmorarkitektur.

Polykromiforskningens resultater muliggør en helt ny forståelse af hvidt marmor som Antikkens foretrukne materiale til skulptur af sten. Vi har troet, at det hvide marmor blev valgt på grund af stenens skønhed. Nu tyder meget på, at marmoret snarere blev valgt og bearbejdet som et "lærred", der bedre end noget andet materiale kunne indgå i en æstetisk symbiose med en efterfølgende bemaling.

Denne formodning går hånd i hånd med en erkendelse, der direkte berører den vestlige identitets rødder i Antikken. Skulptur og arkitektur i

hvidt marmor opfattes stadig af de fleste som værende i perfekt samklang med Antikkens sublim sans for det essentielle og almengyldige, i filosofi, videnskab og kunst. Farven er blevet bandlyst som et sanseligt, prosaisk, ja, "kulørt" fremmedlegeme, der er uforeneligt med gennemtrængende, abstrakt analyse.

Meget tyder nu på, at vi har mere at lære af de gamle: Sanselighed og det universelle er to sider af samme sag, der i antik skulptur blev forenet i farvens samspil med formen.

Det er en udfordring at forfølge disse spor. Forskningsfeltet er i sin vorden og er tilsvarende sårbart: Aktiviteten her i Danmark, i andre europæiske lande og i USA er overalt projektbaseret og dermed tidsbegrænset. Når projektperioderne udløber, savnes et institutionelt fodfæste, der kan sikre, at investeringerne i apparatur, erfaring og viden ikke går til spilde. Den altoverskyggende udfordring nu og her er derfor at indgå så stærke internationale alliancer som muligt, med det fælles mål at sikre forskningsmæssig kontinuitet på europæisk plan.

Se også: www.trackingcolour.com

Fig. 7
Fotomikrografi af et tværsnit af satyrens hoved. Øverst et lag med hæmatit, goethit og submikroskopiske korn af ægyptisk blå. Derunder et lag finkornet (gult) goethit. Nederst en grundering med calciumcarbonat.

Den altoverskyggende udfordring nu og her er derfor at indgå så stærke internationale alliancer som muligt med det fælles mål at sikre forskningsmæssig kontinuitet på europæisk plan.

